بازاڕ و دەسەڵات

جەزا چنگیانی

دەسەڵات لە هەر شوێنێکدا بێت جەنەراڵی پاراستنی بەرژەوەندییە
.

(لەبەر ئەوەی تاك یەكەی پێكهێنەری سەرجەم كۆمەڵگایە . كەواتە بەرژەوەندی تاكی كۆمەڵ بەرژەوەندی كۆی كۆمەڵگایە(بە جیاوزازی بەرژەوەندی چینەكانی كۆمەڵگاشەوە) . لكاندنی بەرژەوندی چینەكانی كۆمەڵگا لە ئیستراتجیتێكی هاوبەشدا شێوەی دەسەڵات واتە (ڕژێم , میری) هاوبەش دەست نیشان دەكات .جا ئەو دەسەڵاتە دكتاتۆر , دیموكرات . ئۆرستۆكرات ....بێت . لۆژیكی ژیان وایە لە هەر كۆمەڵگایەكدا چینە دژەكانی كۆمەڵگا گەیشتنە ئەنجامێكی هاوكێشەی پاراستنی بەرژەوەندیەكانیان و گریدانی ئایندەیان لە شێوەی دەسەڵاتێكی سیاسی وولاتدا وزاڵ بوون بەسەر گرفتە ناوخۆیەكانیان .

دەبن بە یەكەیەكی پتەوی ئابووری و یەك ئیستراتیجی ناوكی .)

كە یەكەی ناوخۆی وولاتێك پیویستی بە دابیكردنی پیداویستیەكانی ژیان بوو. ویستی ژیانیش لە بازاڕی نیشتمان دابین نەكرا . ئەوە ویستی بازاڕی وولاتی(دایك) ی دابین نەكراوە بیری قۆرخكردنی بازاری دەرەوە . سامانی سروشتی دەرەوە . هێزی كاری هەرزانی دەرەوە . كەپیتالی دەرەوە و سەرچاوەی ووزەی دەرەوە دەبێتە ئیستراتجیتی ویستی بازاڕی وولاتی دایك . ئەمانەش دەبنە فاكتەری هێرشی چاوچنۆكی بۆ سەر نیشتمانی گەلان و نەتەوەكانی تر (بە قوولای میژوودا هۆكانی ئابووری فاكتەری هاڵگیرساندنی جەنگەكان بوون) . مادامێكی ئابووری و هۆی بەرهەمهێنان شێوەی دەسەلات و باری سیاسی دەگۆڕێ . كەواتە باری ئابووری سیستەمی بیركردنەوەی تاك وكۆمەڵگاش دەگۆرێ . بۆیە تاك و كۆمەڵگا لە تەك جەنەڕاڵەكانی پاراستنی بەرژەوەندی , جەنگەكان پیادەدەكەن .(جەنگی جیهانی دووهەم تەنیا ویستی هیتلەر نەبوو , بەڵكو ویستی كۆمەڵگا و بازاڕی ئەڵمانیا بوو . كاتێك بازاڕو بەرهەمی تەكنەلۆژیاو بانكی ئەڵمانیا تووشی قەیران بوون بیركردنەوەی سەرانی ئەڵمانی بۆ چارەسەری ئەو قەیرانە ماركسیانە نەبوو بەڵكو نەتەوەی بوو (نەتەوەیەكی تیژڕەویانە) بۆیە گەورەترین كۆمەكەری هتلەر بۆ بەدەستهێنای دەسەلات و ویستە سیاسیەكان (بەڕێوەبەری بانكی ئەڵمانی(هێلمە شاخت (Hjalmar Schacht) * بوو . تاوانی جەنگەكە تەنیا ناچیتە سەرشانی هیتلەر . بەڵكو نەتەوەی ئەڵمانیش بەتۆخی . ئەگەر بازاڕ توانای دەسەڵاتی خۆی بەسەر دەسەڵاتی سیاسیدا بسەپینێ . ئەوە بڕیارە سیاسیەكان دەبێ لە بەرژەوەندی بازاڕدا بێت .(جۆرج بۆش – باوك) لە سەرەتای جەنگی كەنداوی دووهەمدا ووتی : ئەگەر ئەمەریكا گەرەكی بێت بەرژەوەندی پترۆڵی خۆی لە كەنداوی فارسیدا بپارێزێ پیویستە گوێ نەداتە یاسا نێو دەوڵەتییەكان .(جۆرج بۆش – كوڕ) سەرۆك كۆماری ئیستای

ئەمەریکا بۆ داگیرکردنی عیراق و قۆرخکردنی سامانی پترۆڵی کورد و عەرەب وکەڵك وەرگرتن لە ئیستراتجێتی زەوی ئەو وولاتە . هەموو یاسا نێو دەوڵەتییەکانی پێشێلکرد . ئاشکراشە (جۆرج بۆش – کوڕ) پێش ئەوەی ببێتە سەرۆك کۆماری ئەمەریکی بازارگانێکی دەوڵەمەندی ناوچەی تکساس بوو ** ئەڵمانیەکان چۆن لە جەنگی جیهانی دووهەمدا بە زووربە کۆمەکیان بە هیتلەرکرد. ئاواش ئەمەریکایەکانیش بە زووربە لە تەك بڕیارەکانی بۆش دابوون . ئەگەر وانەبوایە ئەمەریکا وەك کۆمەڵگایەکی دیموکراتی دەبوایە بۆ جاری دووهەم جۆرج بۆشی وەك سەرۆکی خۆیان هەڵیان نەبژاردایەتەوە بۆیە لە هەڵبژاردنی دوای داگیرکردنی عیراق و کوردستان زووربەی دەنگی هانی بۆ خولی دووهەمی دەسەلات .

ئیستا دەسەڵاتی سیاسی جیهان (جیهانی سەرمایەداری) ئەم بەرگەی بەبەردا بڕاوە . واتە قسەکەری سیاسی هەر وولاتێکی سەرمایەداری قسەکەر و نوێنەری کۆمپانیە زەبەلاح و ڕێکخراوە ئابووریەکانن . تەنانەت سەفیری هەر وولاتێکی سەرمایەداری پێش ئەوەی ڕوویەکی سیاسی و دبلۆماسی وولاتەکەی بێت جەنەڕاڵێکی پاراستنی بەرژەوەندی کۆمپانیە زەبەلاحەکانی وولاتەکەیەتی . بەهۆی چەماننەوەی دەسەڵاتی سیاسی بۆ بازاڕ بڕیاری سیاسی یاسا بنەڕەتیەکان و دەستوری وولاتی ماڵی دایك (وولاتی سەرمایەداری) هەروەك کاڵای بازرگانی دەتوانری بفرۆشری و مامەڵەی تەکدا بکرێت . بڕیاری جەنگەکەکان لەسەر ویستی کۆمپانیەکانە بڕیاری جەنگەکانی کەنداو و ئەفغانستان . کوردستان .چیچینیا .جەنگە ووردیلەیەکانی لاتان ئەمەریکی . کۆدەتا سەبارزییەکانی وولاتانی پترۆڵی بۆ نمونە کودەتاکەی کومپانیە پترۆڵیەکانی ئەمەریکی و بەریتانی ساڵی 1953ی دژی سەرۆك وەزیرانی ئێرانی (محمد مصدق) و*** کوشتنی پادشای عیراق مەلیك غازی لەسەر داخوازی کۆمپانیای پترۆڵی بەریتانی بوو لەبەر ئەوەی پادشای عیراق غازی داوای لکاندنەوەی کۆیتی بە عیراقەوە دەکرد کەئەمەش دژی ویستی کومپانیە پترۆڵیەکانی بەریتانی بوو . بۆیە سەفیری ئەو ساتەی بەریتانیا (M . Beterson) لە بەغدا لە مەڕ کوشتنەکەی مەلیك غازی ووتی (مردنی غازی لایەنێکی بە کەڵك بوو بۆ بەرژەوەندیەکانی بەریتانیا) **** کوشتنی سەرۆك وەزیرانی ئیتالیا (Enrico Mattei) ساڵی 1957 لە بەر ئەوەی لە تەك شای ئێراندا ڕێکەوتنێکی پترۆڵی هەبوو کە بە بەرژەوەندی کۆمپانیە پترۆڵیەکانی ئەمەریکی لە کەمکردنەوەی نرخی پترۆڵ لە ئەوروپادا خستبووە مەترسیەوە *****. کەواتە جەنگەکان و تیرۆرە سیاسیەکان بۆ ڕاستکردنەوەی باری ئابوری و گەرمکردنی بازاری کۆمپانیە پترۆڵیەکانن وەك لەوەی ڕاستکردنەوەی بارو دۆخی سیاسی وولاتێك وگلۆبالیزمەکردنی سیستەمی دیموکراسی بن . ئەم شێوەیە لە سیاسەت نوێ نیە.لە دوای شۆڕشی پیشەسازی لە ئەوروپادا دەستی پێکردوە . وەلی لە دوای پرویسترۆکاوە و نەمانی قورسای سیاسی و سەربازی سۆڤیت و تەختبوونی گۆڕەپانی سیاسی بۆ بەرەی براوەی جەنگی سارد (کەپیتالیزم) ئەم بارو دۆخە خەست بۆتەوە . ئیستا ئەمەریکا بە تۆخی و ئەوروپا بە کاڵی سەرچۆپی ئەم پرۆسیسە سیاسیە دەگرن لە کێبەرکێن لە داگیرکردنی بازاڕی جیهانی بەم هۆیەشەوە واژەی سیاسەتی (ڕەهای دەوڵەت) جێگەی واژەی ئیمپریالیزمی کلاسیکی وەرگرتوە . جێبەجیکردنی نەخشەی ساڵی 1936 هیتلەر بۆ داگیرکردنی وولاتانی پۆڵن ولیتاون و.... هتد کە بە هێزی سەربازی بۆ مسۆگەر نەبوو ئیستا بە هوی هێزی ئابووری ئەڵمانیەوە پیادەی دەکەن .ئەم پیادەکردنەش واتە (هێزی سەربازی ئەڵمانی وهێزی کۆمپانیە زەبەلاحەکانی ئەڵمانی) هەردوکیان لە ڕەحمی یەك دایکدا لە دایك بوون لە دوو زەمەنی جیاوازدا کە ئەویش بەرژەوەندی بازاڕی ئەڵمانیە .دەتوانین ئەم سیستەمە نوێیە بە شێوەیەك لە ئیمپریالیزمی نوێ جیهانی ڕەنگ بکەین . لێرەدا جیاوازییەك هەیە لەنیوان کۆنترۆڵی دەوڵەت لە لایەن سەرکۆزەری سیاسەتمەداران و کۆنترۆڵی دەوڵەت لە لایەن کۆمپانیە زەبەلاحەکانەوە . ئەگەر کۆنترۆڵی بازاڕ لە لایەن دەوڵەت و سەرکۆزەری سیاسەتمەدارانەوە

کرا . ئەوە مەزەنەی زۆر نزیکی دروستبوونی دەسەڵاتی دکتاتۆری سەربازی و خێزانی و مافیا هەیە . چونکە بە پیێ سترۆکتۆری دەوڵەت و دەسەڵاتی تاك کە سترۆکتۆرێکی دکتاتۆریانەی تاقە هێزی هەیە و وەك (فۆكۆ) ش پیناسەی دەکات (دەسەڵات دژی حەقیقەتە) ئەوە هێزی دەوڵەت هەوڵدەدا هێزی ئابووری بۆ بە هێزکردنی خۆی . بۆ ئەم مەبەستەش ئابوورییەکەی بۆ پڕچەکردنی سوپا و بەهێزکردنی دەزگاپۆلیسیە سەرکوتکەرەکان بەکاردەهێنیٚ . وەك داتەپینی ئابوری ڕوسیا و دواجار سۆڤیت لە لایەن دەسەڵاتی ستالین و بەکارهێنانی هێزی ئابوری عیراق لە لایەن صدام و ئابوری ئیران لە لایەن خیزانی شا و هی تورکیاش لە لایەن جەنەڕاڵە ناسیونالیستە فاشییەکانی تورکیاوە .ئەو دەسەڵاتانە کەخاوەنی گەورەترین هێزی سەربازی و ئەتۆمی و مۆشەکی تیژ و دوور ڕەوو بوون لەبەر پاراستنی خۆیان پیداویستیە سەرەتاییەکانی هاوڵاتاتییەکانیان دابین نەدەکرت . کۆمەڵگایان بەرەو داماوی و جەنگ بردوە. .

سەردەمی دەسەڵاتی ڕەهای (گڵۆباڵیزم)

دەسەڵاتی گڵۆباڵیزم شێوەیەکی مۆدیرنی ئیمپریالیزمی جیهانیە بە شێوەی جەنگی (شلەتێن) .

جەنگی شلەتین : بریتیە لە و جۆرە جەنگانەی کە زلهێزەکانی جیهان بە هۆی دەستی دووهەمەوە دەیکەن وەك (جەنگی چیچینا و مجاهدینی ئەفغانی دژی سیاسەتی سۆڤیت لە ئەفغانستان) بە هۆی دەستی دووهەمی ئیسلامەوە کە بە کۆمەکی ئابووری سعودیە لە جیاتی ئەمەریکا دژی ئیستراتجیتی ڕوسی پیادەیان کردوە .. بۆیە ناومان ناوە جەنگی شلەتین ئەگەر زلهیزەکان بە تایبەتی (ئەمەریکا و ڕوسیا) ڕاستە و خۆ لە چیچینا و ئەفغانستاندا بەرە و ڕووی یەکتر ببونایەوە ئەوە شێوەی جەنگەکە نیوانیان دەگۆڕا و کارەساتی وەك جەنگە گەرمەکانی میژووی پێوە دەلکا . کەپیتالیستی جیهانی لە دوای دووجەنگی جیهانیەوە فیری ئەوە بوون ماڵی خۆیان ئاوەدان وجەنگی بازاریان گەرم بیت.

قازانج لە بازاڕی گڵۆباڵیزمدا : کرۆکی پڕۆسیسی گڵۆبالیزم یانی کۆکردنەوەی قازانجی زۆر لە لایەن کۆمپانیە زەبەلاحەکانەوە .

1) **ڕێژەی بەشی داماو** : ڕێژەی مرۆڤی وولاتانی داگیرکراو . ڕێژەیەکی کەم لە قازانجی کاڵای وولاتانی خاوەن کاڵای داگیرکراوەوە تەرخاندەکرێت بۆ پەروەردەکردنی کۆمەڵگا و دابینکردنی پیداویستیە سەرتایەکانی ڕۆژانەی مۆرۆ وەك نەخۆشخانە و قوتابخانە وپەیداکردنی ووزەی کارەباو و ئاوی پاك و ڕێگا و بان . ئەویش لەبەر ئەوەی زووربەی زۆری ئەو وولاتانەی بەر شەپۆلی گڵۆبالیزم دەکەون وولاتانی جیهانی سیهەم و جیهانی هەڵوەشاوەی دووهەمن کە بە دریژای جەنگی سارد ئەوە وولات و کۆمەڵگایانە لە ژیر دەسەڵاتی دیکتاتۆریدا سەریان نەپەرژاوەتە پەیداکردنی پیداویستیە سەرەتاییەکانی ڕۆژانەیان . ئەو کۆمەڵگا داماوانەش بەو کەمە دەستکەوتانەی گڵۆباڵیزم دڵشاد دەبن .

2) **ڕێژەی بەشی شێر** : بەشی وولاتانی سەرمایەداری لە دوو جەمسەرەوە قازانج دەکان .

A - بە هۆی بە گەرخستنی کۆمپانیەکانیانەوە لە وولاتانی گلۆبالیزمکراودا قازانجێکی زۆر لە پڕۆژە نێوکاندا دەکەن ئەویش بە هۆی هەرزانی هێزی کار و کالاوە .

B – کردنی وولاتی گلۆبالێزمکراو بە بازاڕێك بۆ ساخکردنەوەی کالای کۆمپانیەکانی نێو وولاتی دایك واتە ولاتانی سەرمایەداری . بەم هۆیەشەوە وولاتی دایك (وولاتی سەرمایەداری) بەشێکی گرنگی گرفتی ناخۆی کە بریتیە لە(کار و سەرمایە) کە گەورەترین گرفتی کۆمەڵگای مرۆ و سەرمایەداریە تاڕادەیەك چارەسەر دەکرێت ئەویش بە هوی فراوانی بازاڕیان بۆ ساخکردنەوەی بەرهەمەکانیان و بە مسۆگەرکردنی کار بۆ هاووولاتیەکانیان . بەم شێوەیە هۆکانی بەرهەمهێنانی بزیوو واتە (سەرمایە . کار . زانستی تەکنەلۆژیا) تێکەلاوی هۆی بەرهەمهێنانی چەقیو واتە (زەوی و سامانی سروشتی) تێکەلاودەکرێت قازانجی ئەم تێکەلاوبوونەش وەك ڕوونمانکردەوە بەشی شێری بەر (سەرماییەی دایك) واتە وولاتانی خاوەن کومپانیە زەبەلاحەکان دەکەوێت .

گلۆبالیزم بەرهەمی گەشەکردنی بازرگانی و فراوانی بازاڕە . قۆناغەکانی گەشەکردنی بازرگانی بریتین لە:

A – **سەرەتای** : لەم قۆناغەدا هەموو پڕۆژە بازرگانیەکان پەیوەندی بە بەرهەمی زەوویەوە هەبووە . دانەویڵە بە تایبەتی (گەنم) کە سەرچاوەی ژیانە .بۆیە جەنگەکانی سەرەتای مرۆ جەنگی داگیرکردنی زەوی بوو . چونکە زەوی سەرچاوەی بەرهمهێنانی بازرگانی بوو .

B – **پیشەسازی** : دەستپیکردنی ئەم قوناغە لە دوای شۆرشی پیشەسازی لە ئەوروپاوە سەری هەڵدا کە بەهوی زۆر و خیرای بەرهەمهێنان و کەڵەکەبوونی بەرهەمی ئامادەکراو پیویستی فراوانی بازار هاتە بوون ئەم فاکتەرەش خاوەن کارگەکان و وولاتانی سەرمایەداری لە قۆناغی بازرگانیەوە گۆیزایەوە بۆ قۆناغی کۆلۆنیالیزم ******. لەم قوناغەشدا جەنگەکانی نیوان دەسەلاتەکان بۆ داگیرکردنی وولاتانی دەرەوەی جیهانی سەرمایەداری بوو .چونکە بازاڕی دایك (جیهانی سەرمایەداری) پیویستی بەمانیە :

1) بازاری ساخکردنەوەی بەرهەم .

2) بەدەستهێنانی کالای کاڵی هەرزان بۆ پیشەسازییەکانیان . دەتوانین هیزی کاری هەرزانی کریکارانی وولاتانی دەرەوەی جیهانی سیهەمیش بە بەشێك لە کالای کاڵی هەرزان دابنرێ چونکە هێزی کار وەك کالا هویەکی بەرهەمهێنانە .

3) بە دەستهێنانی ووزە (خەلوز لە سەرتادا پترۆڵ و گازی زەوی چ وەك کالای کاڵی پیشەسازی چ وەك سەرچاوەیەکی ووزە بۆ پیشەسازی لە ناوەڕاستی ساڵانی 1900 و هەردوو جەنگی جیهانی یەکەم و دووهەمدا ڕۆڵی گرنگی هەبووە . لە تەك ئەوەشدا هەردوو زلهێزە جیهانیەکە (ئەمەریکا و روسیا) خۆیان خاوەنی سەرچاوەی سروشتی پترۆڵ و ئاو و گازن کەچی گرفتی گەورەیان قۆرخکردنی سەرچاوە ووزەیەکانن . بۆیە هەر وولاتێك نەیتوانی رەصیدی خۆی لە بازاری جیهانیدا مسۆگەر نەکرد ناچاردەبیت پەنابەریتە بەر ریگەی جەنگ . بۆیە یابان ساڵی 1940 هیرشی کردە سەر ڕۆژهەلاتی و بەشێك لە سەرووی چین . بەرامبەر بەم هیرشەی یابان ئەمەریکا و ئەوروپیەکان ئابلۆقەی ئابوری و بازرگانی ڕەقتەنەکان (معادن)یان و پترۆڵیان خستە سەر یابان . یابانیکان بۆ شکاندنی ئەم ئابلوقەیە و بە دەستهێنانی سەرچاوەکانی وزە هێرشیکردە خۆاروی ڕۆژئاوای ئاسیا تا کۆمەکی هێزەکەی لە چین بکات . ناوچەی (ملایو . ڤلیپین . دۆرگەکانی ڕۆژهەلاتی هندی هۆڵندی . هندی فرنسی و تایلند) داگیرکرد .بە مەبەستی

بەرنگاربوونەوەی هێرشی سەربازی ئەمەریکیش لە ناوچەی بەرژەوەندیەکانی یابان هێرشیکردە سەر (مینا) بیرهاریوو کە بنکەی هێزی دەریای ئەمەریکی لە ئوکۆیانوسی هیمن دا بوو . ئەمەش فاکتەرێکی گرنگی هاوبەشی ئەمەریکایەکان بوو لەجەنگی جیهانی دووهەمدا .

جەنگ و ئابووری دووجەمسەری یەك هاوکیشەیکن , ئەنجامەکانیش شێوەی ڕژیم و دەسەڵات دەستنیشان دەکات . بۆیە براوەی جەنگی سارد وگەرم براوەی بریاری سیاسیە . براوەیی ئەمەریکی لە هەر سێ جەنگە جیهانیەکاندا (جەنگی دووهەم جیهانی . جەنگی ساردی جیهانی . جەنگی دژە تیرۆری جیهانی) . دەنگی سیاسی ئەمەریکی لە کۆمەڵی نێو دەوڵەتیدا کردوە بە دەنگی شێر و دەسەڵاتی ئەمەریکیشی کردوە بە دەسەڵاتێکی بێ ئۆپۆزسیوێن لە جیهاندا .

سوپای ئینگلیزی داگیرکردنی

بەغداد لە1917/03/11

سوپای ئینگلیزی 2003

F.William Engdahl...Mit der Ölwaffe zur Weltmacht*

Hans Leyendecker...Die Lügen des weissen Hause**

سەرچاوەی یەکەم***

****المسولية التاريخية في مقتل الملك غازي

***** سەرچاوەی یەکەم

****** توسع بلاغزو .... ريتشارد روزكرانس . .. مركز الاهرام للترجمة والنشر . ترجمة عدلي برسوم

مۆسکۆ 2005/03/12

jazachingiani@hotmail.com

www.chingiani.de